

La percepció avui en dia d'un fenomen lingüístic atemporal: el refrany

Artur GARCIA FUSTER
Universitat de Barcelona
artur.g.fuster@gmail.com

Recibido: 08-02-2013 | Aceptado: 07-03-2013

Resumen

Aquesta article pretén explicar quina és la percepció que tenen avui en dia els refranys entre nosaltres, ja que sembla prou evident que la competència paremiològica actual és molt menor que la que podien tenir els nostres pares o avis. El fet que moltes vegades passin desapercebuts (sobretot entre els més joves) fa que ens plantejem quin és el paper que desenvolupen les dites i els refranys actualment, i és per aquest motiu que l'article intenta donar una resposta clara a les preguntes següents: quina idea en té la nostra societat, d'aquest fenomen? Els veiem com un fet lingüístic antic i passat de moda? O encara tenen vigència? Els troben útils, els joves? Són conscients del seu ús? L'àmbit d'estudi es basa, en gran part, en la població jove (entre 18 i 25 anys) de Barcelona i la seva àrea metropolitana, la generació que té el futur dels refranys a les seves mans.

Palabras clave
Paremiologia.
Refrany.
Barcelona.
Segle XXI.

Résumé

Titre : « La perception aujourd'hui d'un phénomène linguistique intemporel : le proverbe ».

Cet article vise à expliquer quelle est la perception que nous avons des proverbes, car il semble évident que l'actuelle compétence parémiologique est beaucoup plus petite que celle de nos parents ou de nos grands-parents. Bien des proverbes et des dictons passent inaperçus dans les dialogues (surtout chez les jeunes). Pour cela, nous considérons important de savoir quel est leur rôle aujourd'hui, et c'est pour cette raison aussi que l'article tente de donner une réponse claire aux questions suivantes: Qu'est-ce que notre société pense de ce phénomène linguistique? Pense-t-elle qu'il s'agit d'un fait linguistique peu usité ou en désuétude? Est encore valable ce fait linguistique? Les jeunes pensent qu'ils sont utiles? Sont-ils conscients de leur utilisation? La zone d'étude comprend surtout les jeunes (âgés de 18 à 25 ans) de Barcelone et sa zone métropolitaine, la génération qui a le futur de proverbes dans leurs mains.

Mots-clés
Paremiologie.
Proverbe.
Barcelone.
XXIème siècle

Abstract

Title: «Modern day perception of a timeless linguistic phenomenon: the proverb».

This article aims to explain our perception of proverbs today, since it seems quite clear that current level of *paremiological competence* is much lower than that of our parents or grandparents. The fact that they go unnoticed (especially among young people) poses the question what the role of sayings and proverbs is today. Hence this article tries to give a clear answer to the following questions: what is the opinion of our society about this phenomenon? Do they think that they are old and outdated linguistic expressions? Or are they still in use today? Do young people find them useful? Do they know their use? The study is largely based on young people (aged 18 to 25 years) from Barcelona and its metropolitan area, who have in their hand the future of proverbs.

Keywords
Paremiology.
Proverb.
Barcelona.
XXI century.

INTRODUCCIÓ

Arran de la meua col·laboració durant uns mesos amb l'Associació Cultural Independent (*Paremia*), vaig començar a prendre consciència de quina és l'actitud amb la qual les noves generacions encaren un fenomen tan antic i conegut per a tothom com són els refranys. Mentre passava enquestes i feia proves sobre competència paremiològica entre la gent del meu voltant, anava fixant-me en quina era la concepció que tenia molta de la gent que va participar en les tasques que duia a terme i quina era la seva actitud a l'hora de parlar-ne. Em va sorprendre gratament comprovar que la gran majoria de les persones amb les quals vaig tractar del tema es mostressin interessades o, com a mínim, encuriosides, per la feina que estava fent i em va fer elaborar la teoria pròpia que, si bé el coneixement del nombre de dites o refranys entre la població més jove és clarament inferior al de les generacions que ens han precedit, en molts dels casos segueix havent-hi un interès per aquest fenomen lingüístic. Un interès o curiositat que costa més de despertar entre aquest mateix segment de població per qualsevol altre tema que tingui a veure, no només amb la llengua, sinó també amb la cultura en general. D'aquesta manera, l'article pretén ser una anàlisi de l'actitud envers els refranys dels joves del moment, i mostrar una visió positiva i optimista pel que fa al seu futur (el dels refranys), el qual comença a dependre dels protagonistes d'aquest escrit; intentant demostrar que no està tot perdut i que amb esforç i perseverança encara es pot transmetre gran part del saber paremiològic cap als més joves. Que aquest món lingüístic encara pot tenir un llarg recorregut i un bon futur per endavant.

Per elaborar aquesta hipòtesi, m'he basat en els resultats que he pogut extreure de les meues indagacions durant les pràctiques, de manera que els refranys citats durant l'article seran, en tots els casos, exemples verídics que han anat apareixent al llarg dels tres mesos de feina. A més, m'han estat molt útils també articles ja publicats sobre competència paremiològica (Sevilla y Díaz, 1997; Sevilla, 2010), tant entre sectors de població més jove, com d'edat avançada, per poder-ne elaborar una comparativa.

1. CONSIDERACIÓ DELS REFRANYS

Qui té un amic té un tresor

Si els refranys fossin persones, podríem dir que són com aquells amics que només veiem de tant en tant (molt de tant en tant, per alguns), però que sabem que, en els moments complicats, quan necessitem ajuda, sempre vindran a rescatar-nos. Són l'amic fidel i discret, a qui no li agrada molestar, però que sempre respon a la teua crida a punt per donar-te un cop de mà. Els refranys passen per les nostres vides, més o menys desapercebuts, amb més o menys freqüència, però sempre hi són presents.

Quan vaig començar a comentar amb el meu entorn que treballaria durant un temps submergit en el món de la paremiologia, no vaig trobar cap reacció negativa o d'avorriment (com a filòleg no em passa el mateix quan parlo de pronoms febles o de Josep Carner). Al contrari. Un cop superat l'escull de la nomenclatura científica (poca gent coneix el terme *parèmia*) els comentaris eren del tipus: «Refranys? Dites? Que curiós!». De seguida vaig copsar que els refranys, amb independència de tenir-ne un gran coneixement o ús, són un fenomen que «cau bé» a la nostra societat; i això inclou, és clar, des dels més joves fins a les persones més grans. La majoria de la població no és conscient que aquest tipus d'expressions conviuen entre nosaltres amb molta més freqüència del que imaginem, i és només quan els ho fas notar que se n'adonen. Habiten i apareixen en la nostra parla de forma espontània, sense avís previ, és per aquest motiu que quan a algú li plantejges així, de sobte, que et faci una llista dels refranys que coneix, tot i que li sembli mentida, no n'és capaç d'esmentar-ne una gran quantitat. El refrany

viu sempre dins d'un context determinat, i intentar-ne trobar exemples sols i aïllats crea dificultats. És per aquest motiu, doncs, que per trobar bones parèmies cal cercar abans bons contextos. Només a partir de conèixer i fixar-nos en uns contextos i uns usos lingüístics determinats, podrem trobar les parèmies que cerquem. Ara bé, a partir de quina premissa podem trobar aquests contextos que ens conduiran a l'ús dels refranys? És una qüestió de temes, d'edat, de lloc, d'origen? Quina consideració tenen avui en dia, entre nosaltres, les parèmies? Vegem-ho.

2. ÀMBIT D'ESTUDI

Per acotar bé els límits d'aquest escrit, limitarem les consideracions de les quals parlarem a l'àmbit de Barcelona i rodalies. A la capital de Catalunya hi ha joves de procedència ben diversa, la gran varietat de cognoms en són una bona prova. S'hi agrupen des de nois i noies que afirmen tenir una família catalana des dels temps d'Ermessenda de Carcassona, fins a fills i néts d'emigrants espanyols i, en els últims temps, gairebé d'arreu del món. Entre els joves a qui he enquestat (i, per tant, també parlat) sobre l'ús que fan del refranys hi ha llinatges d'origen català com Riera, Fontanet, Carbonell, Rossich o Roig. I també castellans com Royo, Ortiz, Blanco, Bravo o Jódar. La competència paremiològica en català que demostren uns i altres és ben similar, de manera que en cap cas l'origen familiar dels joves és un impediment per tenir un coneixement del refranyer major o menor. Seria fals, també, afirmar que els joves de la ciutat consideren els refranys com un fet únicament rural, ja que si bé gran part del refranyer prové d'aquest àmbit, també és cert que hi ha exemples en molts altres sentits. Qui no coneix allò de *Barcelona és bona si la bossa sona? O Carrers mullats, calaixos eixuts?* Refranys ben coneguts, tots dos, a tot arreu i exemple que el refranyer no viu només de les feines i tradicions del camp, sinó que també poden parlar sobre la consideració en què es tenen els diners (i, per extensió, la ciutat de Barcelona), en el primer dels casos; o sobre el nivell de vendes quan plou sobre la ciutat mateixa, en el segon. Sembla, tanmateix, que tot i la curiositat i la simpatia que desperten les parèmies entre els més joves, s'ha produït, des de fa uns quants anys, un estancament en el seu coneixement i, sobretot, en el seu ús. Per què passa, això? Tenen interès per conèixer i aprendre d'aquest món?

3. APRENENTATGE I ÚS DELS REFRANYS

Una altra de les expressions que més sorgeixen entre el jovent quan els parles d'aquest tema és: «Refranys! El meu avi/àvia/oncle... en sap un munt!». I és cert, més o menys, tothom té algun familiar o conegut pròxim (de certa edat) que és un expert en la matèria. Síntoma que la majoria de la població de la qual parlem relaciona, ràpidament i de forma gairebé instintiva, els refranys amb persones d'edat més avançada. La pregunta podria ser si és aquesta associació mental allò que fa que els refranys tinguin aquesta òptica de fet entranyable —com també ens resulten entranyables (a la majoria, suposo) els avis i les àvies. Passada aquesta primera fase de tempteig arriba la següent qüestió: «I, tu, què? N'utilitzes?». Les reaccions en aquest punt poden ser diverses, ja se sap, *tants caps, tants barrets*, però en línies generals els parlants joves no sembla que sentin per a la paremiologia un sentiment que vagi gaire més enllà de la simple curiositat. I, alerta, això ja és molt si tenim en compte l'actitud de *tantsemenfotisme* en què viu la nostra joventut d'avui en dia. Com dèiem més amunt, el fenomen del refrany, la dita o la frase feta, sempre acaba despertant un mínim d'interès, ja sigui per aquesta qüestió sentimental de nexa amb la gent més gran o per qualsevol altre motiu més difícil d'esclarir. Deixant de banda les persones que posen excuses diverses per dir que no en coneixen cap (des del «Jo és que tinc molta mala memòria», passant pel «Jo tinc memòria pels acudits, no pels refranys», fins al «Jo

ni em sé cap acudit, com vols que recordi refranys?») sí que resulta ben curiós i preocupant comprovar com, en els últims anys, i a mesura que passa el temps, la competència paremiològica dels parlants més joves es va perdent de mica en mica.

Segurament, el primer lloc on tots els nens coneixen amb plena consciència què és un refrany i quin és el seu ús, és a l'escola, ja que el seu valor didàctic es pot aprofitar de diverses maneres a l'aula. Evidentment, perquè poden ser una matèria d'aprenentatge però, a més, poden esdevenir un element motivant per fomentar l'expressió escrita, la discussió i el debat a classe. És ben habitual, per exemple, que al col·legi, a l'hora de parlar de les estacions de l'any, del calendari, de la naturalesa canviant del món, s'inclogui sempre un apartat pels refranys, amb les connotacions que tot això comporta. Quan els nens són petits, no hi ha millor manera de relacionar el coneixement de la pròpia llengua amb el món, que a través de la saviesa popular que transmeten les parèmies. No és estrany, doncs, que quan preguntes als joves sobre quines són les expressions d'aquest tipus que més ràpidament els vénen al cap, gairebé sempre apareguin exemples com:

A l'abril, pluges/aigües mil.
Al maig cada dia un raig.
A la tardor ni fred ni calor.
A l'estiu tota cuca viu.

Refranys, per tant, relacionats amb les èpoques de l'any i les seves característiques. La pluja de la primavera en els dos primers casos, la temperatura suau de la tardor o l'augment de l'aparició de bestioles a l'estiu. Els refranys meteorològics són els més ocurrents, no només per ser dels primers que s'aprenen durant la nostra tendra infància, sinó també pel fet que, posteriorment, seran els més utilitzats en les nostres converses. És interessant comprovar com aquestes primers refranys són d'aquelles coses que, en la majoria dels casos, no s'obliden, i queden retingudes a la memòria del parlant. Com bé diuen Sevilla i Díaz (1997): «El primer contacto con enunciados paremiológicos queda fijado casi siempre en la memoria, quizás por el “extrañamiento” que produce su forma expresiva, o por las especiales situaciones de diverso tipo en que concurren; de ahí que se recuerde la fuente de su aprendizaje». La parèmia meteorològica, resulta en aquests casos, eminentment pràctica en converses entre desconeguts (o en els incòmodes ascensors) quan farcim els silencis amb comentaris sobre el temps que fa i podem asseverar les nostres intervencions amb un bon *Març ventós i abril plujós, treuen el maig joiós*, que sempre ens farà quedar bé davant del veí.

Tornant, però, al procés d'aprenentatge, resultaria lògic i normal que, a partir d'aquest moment, la nostra infància, la competència paremiològica dels humans anés augmentant de mica en mica, ja se sap que *l'experiència és la mare de la ciència*, fins a assolir el nivell que tenen les persones més grans de la nostra societat. Tants anys acumulats, tanta experiència vital, tant nombre de refranys que hom és capaç de conèixer. Seria una explicació plausible al fet que tothom tingui la percepció que només les persones de la tercera edat tenen un gran coneixement del tema, com els estudis de Julia Sevilla (2010) sobre la competència paremiològica en la generació espanyola de més de 65 anys, demostren. Per desgràcia, sembla que, com apuntàvem, hi ha un estancament en aquesta competència a partir d'una certa edat, que es comença a notar d'una forma més alarmant entre els més joves. Segurament, el fet que acostumin, a partir de l'adolescència, a interactuar amb més freqüència gairebé únicament amb persones de la seva edat, fa que es perdin, de mica en mica, els referents lingüístics; que s'havien après durant la infantesa. A més, tal com apunten alguns experts (Bernal i Sinner, 2009), el llenguatge durant la joventut esdevé un estri volàtil i subjecte a tots tipus de canvi i «Això fa que els llenguatges juvenils es modifiquin contínuament, que hi hagi innovacions constants: mots, expressions i característiques morfològiques, sintàctiques i fonètiques poden “passar de moda” molt ràpidament». El fet que els joves utilitzin un llenguatge propi, en molts casos amb argot de

nova creació en procés de creació constant, fa que es vagin allunyant de la llengua que havien après amb anterioritat, de manera que es van perdent, també, molts dels refranys que havien adquirit durant la seva formació. Els joves s'identifiquen amb un tipus de llengua (fomentat també per les noves tecnologies) i aquest tipus de llengua no inclou, en la majoria dels casos, els refranys o les dites. En conseqüència, la manca de contextos d'ús entre els més joves, sumat a la idea de relacionar-ho amb quelcom antic, fa que aquest segment de població vagi arraconant-ne la utilització. No es volen complicar la vida amb «artificis lingüístics» i no ens ha de resultar estrany, el mateix refranyer ens recorda des de fa temps que *gent jove, pa tou*. Aquest fet comporta, també, que quan es produeix, l'ús dels refranys no sigui, en molts casos, correcte del tot, ja que no es recorda quina és ben bé la seva forma. Vegem-ho amb un exemple captat d'una conversa real el 15 de novembre del 2012, en què una noia barcelonina de 22 anys es queixava del fet que fos molt difícil accedir a la bibliografia del curs que estudia perquè la gent acapara els exemplars de la biblioteca:

«Sí, perquè aquí *qui no corre, vola o...* *Qui no corre, no vola...* O alguna cosa així, no?»

Observem clarament com la noia vol il·lustrar amb el refrany la idea que tothom s'afanya a aconseguir el material del curs sense preocupar-se dels altres, però tanmateix, tot i tenir en aquest cas la competència passiva del refrany, és incapaç d'encertar la forma correcta (*Qui no corre, vola*) tot i que, per sort d'aquest cronista, sí que acabi transmetent la idea que volia expressar.

A fets com aquests, els hem de sumar la confusió constant que viuen els termes refrany, dita, màxima o (encara menys conegut pel gran públic) parèmia. Una confusió constant que, en aquest cas, no afecta només als joves, sinó també a la gent més gran que utilitzen el terme de forma indistinta. Mentre que un refrany és una frase que, generalment de forma sentenciosa, expressa un pensament a manera de judici en què es relacionen almenys dues idees (i és important aquesta idea de relació de dues idees perquè l'estructura bimembre és una de les claus dels refranys); la dita és simplement una sentència o opinió, en la majoria dels casos popular i, evidentment, d'origen incert. En canvi, la parèmia o proverbi és també una màxima d'ús popular, antiga, que té, però, la particularitat de contenir un ensenyament, característica que no necessàriament ha de tenir la dita, per exemple. En conseqüència, veiem com la confusió en l'ús dels refranys no només prové, en molts casos, del desconeixement de la forma exacta a l'hora d'emprar-los, sinó també d'una confusió en l'origen del concepte, ja que, deixant de banda els experts que es dediquen a la paremiologia, costa trobar algú que sigui capaç de definir-los amb exactitud.

Si seguim amb aquesta idea, podem arribar a la conclusió que entre els joves, actualment, el coneixement del refrany és quelcom precari i inestable, fruit, segurament, de l'exclusiva tradició oral amb la qual els han estat transmesos. Tothom en coneix algun, tothom és capaç d'utilitzar-lo dins d'un context determinat i correcte, però estan molt lluny del domini del tema que mostren la gent de més edat. En aquest sentit, doncs, sembla que el refrany vagi quedant relegat a un fet antic i simpàtic, que desperta sempre un cert interès, però del qual no se'n preocupen gaire. És en aquest punt on la meua col·laboració amb *Paremia* durant aquests tres mesos, m'ha fet adonar de la necessària intervenció que cal fer en l'aprenentatge dels refranys, per tal que no es perdi el llegat que des de fa segles es va transmetent de generació en generació. No n'hi ha prou amb la feina de fixació escrita de refranys (evidentment, fonamental), sinó que crec que és necessari fomentar-ne l'ús real i la valoració i estimació d'aquests tresors lingüístics per part de les noves generacions. Perquè si ens conformem només amb recopilar de forma escrita tots els refranys que coneguem, però no en fomentem l'ús, sí que acabarem convertint de forma definitiva i irremeiable els refranys en un autèntic fòssil lingüístic, peça d'estudi únicament erudit i filològic, i això seria una llàstima.

CONCLUSIONS

Així doncs, sembla que podem arribar a la conclusió que tot i el coneixement i aprenentatge dels refranys que fan els joves d'avui en dia, no n'acaben de treure tot el profit possible. Ara bé, aquest no és un motiu per caure completament en el desànim. Com hem pogut veure, l'aprenentatge de refranys se segueix produint en major o menor mesura i el que caldria seria incentivar-ne l'ús: conscienciar els joves del llegat que suposa la transmissió de tot aquest saber per tal que no només ho vegin com un fet curiós i aliè, sinó que comprenguin la seva utilitat i tinguin interès en usar-los; fer-los ser conscients de la importància que té per una llengua mantenir aquests referents lingüístics i de saviesa popular, i la sort i l'esforç que ha suposat que arribin fins als nostres dies; que vegin la seva utilitat com a portadors també de costums i de la història del propi poble, sense els quals és impossible comprendre la cultura de la qual provenen (Sevilla y Barbadillo, 2004). Només cal reivindicar amb més força tot aquest doll de saviesa popular que, des de fa segles, enriqueix de manera profunda la nostra llengua. Convertir, altre cop, els refranys en els nostres aliats lingüístics inseparables, com ho són encara per als nostres avis i àvies, i com ho poden, i haurien de ser per a nosaltres, d'ara endavant.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BERNAL, E.; SINNER, C. (2009): «*Al seu rotllo: aproximació al llenguatge juvenil català*», *Zeitschrift für Katalanistik*, 22, 7-36.
- DE LA FUENTE GONZÁLEZ, M. A. (2004): «Valoración y aprendizaje de los refranes», *Revista pedagógica*, 18: 169-188.
- OLLER, A.; ALTURO, N.; BLADAS, Ò.; PAYÀ, M.; TORRES, M.; PAYRATÓ, L. (2000): «El COC del CUB. El Corpus Oral de Conversa del Corpus de Català Contemporani de la Universitat de Barcelona», *Zeitschrift für Katalanistik*, 13: 58-91.
http://www.romanistik.uni-freiburg.de/pusch/zfk/13/05_Oller_et-al
- PAYRATÓ, L.; TORRES VILATARSANA, M. (2003): «El català dels joves en els xats, correus electrònics i missatges a mòbils: una nova varietat col·loquial?», *Llengua, societat i ensenyament*. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Col·lecció Symposia Philologica, vol. III. <http://www.softcatala.org/articles/article04.htm>
- SEVILLA MUÑOZ, J. (2010): «La competencia paremiológica en la generación española de más de 65 años», J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel (eds.), *Phraseologie global – areal – regional*, Helsinki: Universität Helsinki, pp. 151-158.
- SEVILLA MUÑOZ, J.; DÍAZ, J. C. (1997): «La competencia paremiológica: los refranes», *Proverbium*, 14: 367-381.
- SEVILLA MUÑOZ, J.; BARBADILLO DE LA FUENTE, M.ª Teresa (2004): «El valor didáctico del refrán», *Paremia*, 13: 195-204.

